

ANTE GLAVIČIĆ

OBNOVA KATEDRALE BLAŽENE DJEVICE MARIJE U SENJU 2001.

Nalaz srednjovjekovne crkve na mjestu sakristije

Ante Glavičić
V. Čopića 22
HR 53270 Senj

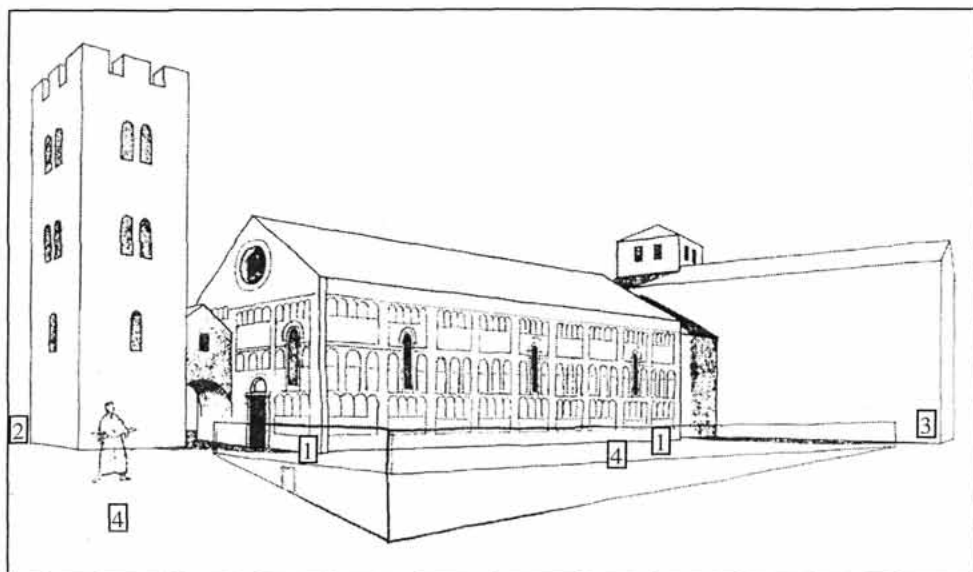
UDK: 725.18.025(497.5)
Stručni članak
Ur.: 2001-09-30

U prilogu autor donosi izvješća o vanjskim radovima na obnovi fasada i krovišta senjske katedrale sv. Marije, izvršenima 2000./2001. godine. Na temelju svog uvida utvrđuje da je današnja zgrada sakristije – katedrale u stvari stara srednjovjekovna kasnoromanička crkva čiji je titular nepoznat. Crkva se nalazila sa sjeverne strane svetišta katedrale uz staru ulicu. Da se radi o crkvi, dokazuje njezina orijentacija, ostatci kamenih fasada i njezino lučno zasvođenje. Autor konstatira da je pri ovim radovima izostala primjerenija služba zaštite i nadzora kako Grada Senja tako i Državne uprave, ali i samog projektanta i investitora. Na temelju svojih prosudbi pretpostavlja da se ovdje radi o crkvi koju je dala izgraditi Imija Raduč 1329. Izneseno bi se moglo dokazati uz primjerenija arheološka i druga istraživanja oko crkve i u samoj sakristiji.

Od početka nove ere od rođenja Isusa Krista, prostor na kojemu se nalazi današnja katedrala sv. Marije s okolnim terenom (Cimiterom) bio je predodređen za izgradnju javnih sakralnih građevina, prvotno poganskih, a zatim kršćanskih.¹ Povijest izgradnje katedrale postaje nam poznatija od 1948. godine² kada se pristupilo restauraciji crkve, posebno istočnog zida svetišta, i uklanjanju ruševina

¹ U izradi ovog izvješća veliku pomoć pružili su mi djelatnici Ureda za katastar grada Senja, kojima zahvaljujem na pomoći.

² I. DEGMEDŽIĆ, 1951, 251-262.

Sl. 1. Zamišljeni perspektivni izgled katedrale sv. Marije (1), stara tornja (2), stare biskupije (3) i trga Cimiter (4). M. Viličić, 1967-68, Sl. 25.

okolnih kuća srušenih za vrijeme bombardiranja Senja 7. i 8. listopada 1943.³ Pri sanaciji istočnog zida svetišta do Ulice P. Vitezovića naišlo se na temelje više srednjovjekovnih zgrada, a još niže na nalaze iz rimskog doba. O nalazima je obaviješten Arheološki muzej u Zagrebu, koji je na uvidaj izaslao kustosa muzeja prof. I. Degmedžić.⁴ Istraživanje je svojom pomoću svesrdno podržao Gradski NOO Senj. Izvršenim istraživanjima u dvije etape (1949. i 1950.) utvrđeno je da se na prostoru k. č. 52. i 53. grada Senja nalaze ostatci svetišta *Magnae Matris* – Velike božice s ostalim popratnim nalazima.⁵

³ Srušene kuće s istočne strane svetišta nalazile su se na kat. č. 51, 52 i 53, Katastarski plan Senja. Na tome prostoru otkriveni su nalazi iz rimskog doba. 7. i 8. listopada 1943. njemačko ratno zrakoplovstvo u dva je navrata bombardiralo grad Senj, najznačajniju partizansku luku u Hrvatskom primorju nakon kapitulacije Italije. U luci i skladištima zatekla se silna količina talijanske ratne opreme i hrane koje je bila potrebna za daljnje borbe. Pri bombardiranju uništeno je dosta ratne opreme, potopljeno više brodova i porušeni mnogi spomenici – svjedočanstva prošlosti. Uz sve to bilo je i znatnih ljudskih gubitaka.

⁴ U arheološkom istraživanju sudjelovali su studenti arhitekture, povijesti i arheologije, od kojih nam je čast danas navesti akademika Radoslava Katičića, dr. Ivu Mažurana, akademika Branimira Glavičića i dr. Aleksandru Faber te autora priloga kao maturanta senjske gimnazije.

⁵ I. DEGMEĐIĆ, 1951, 251-262.

Ovdje je potrebno dodati da su se u ruševnom materijalu od zidova stare biskupije iz 12. st.,⁶ u iskopu temelja za novu kuću Ivana Krmpotića 1967. (k. č. 52, grad Senj), pronašli dijelovi antičke arhitekture i donji dio još jednoga mramornog kipa iz hrama *Magnae Mater*.⁷ Na tom prostoru uz temelje zidova (iz 5./6. st.) pronađeni su pojedinačni grobovi, dio jedne starokršćanske nekropole utvrđene na prostoru Cimitera, i to sa zapadne strane crkve sv. Marije.⁸ U ovoj prigodi nas više zanima svetište današnje katedrale koje je od njezine izgradnje oko 1185. pa do restauracije 1945. gotovo u cijelosti u etapama pregrađivano. Zato navodimo pojedine važnije građevinske radnje.

- Prva izmjena svetišta (apside) izvršena je oko 1000 g. pri obnovi "one" starije porušene crkve prve kršćanske zajednice stanovnika Senije iz vremena biskupa Laurencija ili Maksimina iz 4./5. st.

- Druga izmjena izvršena je u vrijeme izgradnje druge današnje katedralne crkve iz vremena obnove senjske biskupije oko 1154. te izgradnje zgrade biskupije s istočne strane svetišta do Ulice P. Vitezovića.

- Treća izmjena dogodila se u vrijeme biskupa Andrije od Mutine 1497.,⁹ kako je to zasvjedočeno natpisom na nadvratniku vrata koja vode u sakristiju (Plan I.)

- Četvrta etapa izvršena je u vrijeme kada se ruši prvo (sedreni) romanički svod lađe, a zatim i njezin pomoćni lijevi i desni zid. U drugoj etapi izgrađene su desna pa lijeva pomoćna lađa, te je katedrala postala trobrodna. Iz toga vremena

⁶ Zgrada stare senjske biskupije bila je izgrađena na k. č. 53/1 i 53/2. Za izgradnju kuće Grad Senj izdao je odgovarajuću dozvolu i upute u svezi s eventualnim nalazima starina, koje se ovdje moglo očekivati. Iskopom temelja za kuću na svjetlo dana su izašli ostatci arhitekture, nekoliko grobova i dijelovi pleterne plastike kasnoantičke provenijencije. Velika je šteta da čitav prostor nije u potpunosti arheološki istražen, jer bi se na taj način došlo do novih spoznaja uz izgradnju katedrale i stare zgrade biskupije. Nemoćni zabraniti radove, mogli smo zaključiti da je na taj način uništena jedna spomenička površina. A. GLAVIČIĆ, 1966, 411-412.

⁷ A. GLAVIČIĆ, 1969, 22-23, 8.

⁸ O vremenu i etapama izgradnje današnje senjske katedrale postoji više različitih mišljenja koja su iznošena na temelju sjećanja, vlastitih opažanja i povijesnih podataka. Najmjerodavnije spoznaje o katedrali sadržane su u doktorskoj radnji Melite VILIČIĆ, 1971, 97-104, s odgovarajućom literaturom i izvorima koji su bili dostupni autorici.

⁹ Na temelju uvida u radove na popravku unutrašnjosti katedrale 1985. na desnoj strani zida svetišta u prvoj lijevoj arkadi skidanjem žbuke otkriveni su ostatci jednih manjih zazidanih vrata, a to znači da je nekada postojala komunikacija između crkve, svetišta i sakristije – biskupije. Ta zazidana vrata mogla bi biti istodobna s izgradnjom današnje crkve, ali to bi mogao biti dokaz da prvobitna crkva nije imala polukružnu apsidu. Zašto je vjerojatno došlo do zatvaranja ovih pomoćnih vrata i otvaranja novih s lijeve strane svetišta koje je dao izgraditi biskup A. Mutina 1497., zaključuje se iz toga što je postojeća sakristija bila premalena da zadovolji sve potrebe crkve, arhiva i kancelarijske službe.

su piloni i kontrafori podignuti ponajviše iz statičkih razloga, kako bi se ojačalo zidove nosače drvenog stropa i krovišta, ali isto tako zbog kosine terena koji je na južnoj strani potkopan zbog uređenja kripti, podzemnih grobnica u kojima su se od početka 18. do sredine 19. st. pokapali senjski građani.

- Peta etapa bila je vezana za rušenje staroga tornja i pomoćnih zgrada uz njega, prije 1900.

- Šesta etapa obnove katedrale izvršena je 1946. – 1948. budući da je crkva teško oštećena 1943. za vrijeme njemačkog bombardiranja.

Na kraju ovoga navoda moramo postaviti pitanje što se sve događalo na prostoru ispred katedrale koji je oduvijek pripadao senjskoj crkvi. Na osnovu arheoloških istraživanja prof. R. Starca znamo da se na tome prostoru nalazila neka građevina, dio ranokršćanskoga bazilikalnog kompleksa¹⁰ koji je tijekom vremena raskopan zbog nivelacije prostora trga, ali i brojnih grobnih jama u kojima su se pokapali senjski građani svakako nakon doseljenja, odnosno izgradnje neke manje starohrvatske crkve na tom prostoru koja je podignuta svakako do sredine 12. st., iz kojega vremena potječe i stari porušeni toranj. U tome razmišljanju čini mi se da je zbrku učinio I. K. Sakcinski,¹¹ koji u svojim *Natpisima* pod brojem 783 i 787 navodi dva natpisa iz Senja, koji su sadržajem gotovo identični, a to ne stoji – volio bih da nisam u pravu. U svakom slučaju Kukuljevićevi navodi spomenika, koji su datirani (moramo vjerovati u godine i sadržaje) pripadaju starohrvatskom vremenu Senja i svjedoče o nekim važnim gradnjama koje su izvedene na katedrali ili tornju. Šteta je da nema više podataka o natpisima koji su zagubljeni što bi bilo zanimljivo za utvrđivanje prošlosti izgradnje na tome prostoru.

Na temelju uvida u arheološku situaciju Senja mogu zaključiti da se na prostoru katedrale i u bližoj okolici nalazio neki javni prostor (forum ili trg) koji

¹⁰ R. STARAC, 1999, 71-87.

¹¹ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI (1891, 235-236) kaže da je broj 783 bio nekada uzidan u zid crkve sv. Marije (ali ne navodi na kojemu mjestu) i da sada služi kao dio klupe ispred crkve. Natpis je datiran s 1134. godinom. Za drugi natpis, broj 787, kaže da je bio uzidan u crkvi i da služi kao klupa ispred crkve. Njega datira s 1184. godinom. Iz oba natpisa može se zaključiti da je neki magister (?) *Iacobus* nešto važno učinio, obnovio ili izgradio, a to je moguće katedrala ili toranj uz crkvu. U svakom slučaju ovdje se radi o jednom te istom natpisu i kamenu koji je Kukuljević prepisivao u dvije svoje posjete Senju krajem 19. st. Prvi natpis koji donosi u dva retka više odgovara ostatku nekog nadvrtnika, a drugi nekoj ploči. Gdje su završili ti spomenici ne znamo. Malo je čudno da te natpise ne spominju i ne navode Magdić, Tijan i drugi koji su u svojim radnjama pisali o prošlosti Senja pa i katedrale. Šteta je da o natpisima nije Kukuljević ostavio više podataka ili što ih nije pokušao rekonstruirati. Postoji mogućnost da su ti natpisi ugrađeni u temelje novoga tornja koji je izgrađen 1900., ili pak u zid Cimitera, gdje se nalaze i neke antičke spolije, ostatci monumentalnih stupova i kapitela, najvjerojatnije iz onoga starokršćanskog kompleksa.

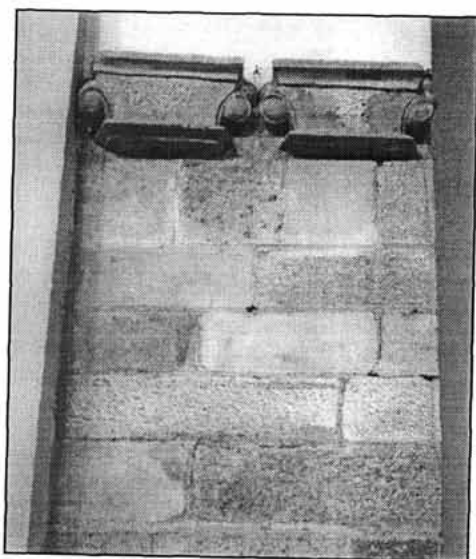

Sl. 2. Odlomak pleterne plastike sa znakom križa iz nekoga kasnoantičkog sarkofaga ili oltarne pregrade 5./6. st. pronađen u zidu stare biskupije.

su sa jugoistočne strane u rimsko doba arhitektonski i likovno definirala svetišta *Magnae Matris*, Dijane, a moguće i Demetre, svetišta u duhu i sjaju vjere i Carskoga doba.¹² Tu negdje više na istočnoj strani foruma mora da se nalazila i kurija¹³ – gradska vijećnica – sudeći prema nalazu natpisa i dijelova arhitekture ispred, ne bez osnove, "široke kuntrade", nekoć slikovitoga renesansnog uskočkog trga staroga Senja. Od primjene Milanskog edikta 313. čitav se prostor foruma mijenja u urbanističkom, ali i kulturnom pogledu. Isto tako u Carstvu pa i u Senji nastaju nemirna i ratna vremena i stoga ne znamo

¹² Sa sjeveroistočne strane katedrale pri arheološkom sondiranju Ulice P. Vitezovića i I. Hreljanovića, a ispred kuće popa Gržana (danas o. Biondić), na dubini od 0,50 do 1 metar pronađen je gornji dio natpisa koji zasnjeđuje postojanje antičke kurije kao i dio sivoljubičastoga mramornog stupa (oko 45 cm promjera i 1 m duljine), te ostatka arhitekture.

¹³ M. GLAVIČIĆ, 1996, 29-34.

Sl. 3. Ostatci dvaju romaničkih kapitela s desnog stupa zida svetišta katedrale (snimio dr. Vuk Krajač, 1947.).

djelovala do konca 6. st. i postavlja se pitanje je li u tim ratnim vremenima stradala katedrala u što se ne treba sumnjati. Na prostoru današnje katedrale i u bližoj okolini od sredine 12. st., izvršene su određene građevinske radnje koje su uništavale sve ono što je pripadalo prošlosti, navodimo značajnije:

- iskop temelja za katedralu i posebno veliki toranj s njezine sjeverozapadne strane, te zgradu biskupije;¹⁷
- iskop na stotine grobnih jama i grobnica na Cimiteru i kasnije podzemnih kripta pod desnom lađom katedrale;
- iskop temelja ogradnog zida gradskoga groblja Cimiter;¹⁸

¹⁴ R. STARAC, 1999, 71-87. Ta stara pretpostavka I. Degmedžića zasvjedočena je arheološkim istraživanjima za koja je velika šteta da nisu nastavljena kako je obećano od Grada Senja. Naime, čitav prostor ispred katedrale djeluje zapušteno i žalosno, nedolično slavnoj prošlosti i ugledu grada Senja.

¹⁵ A. GLAVIČIĆ, 1966, 411-412.

¹⁶ D. NEKIĆ, 1997, 31-42.

¹⁷ M. VILIČIĆ, 1971, 97-98.

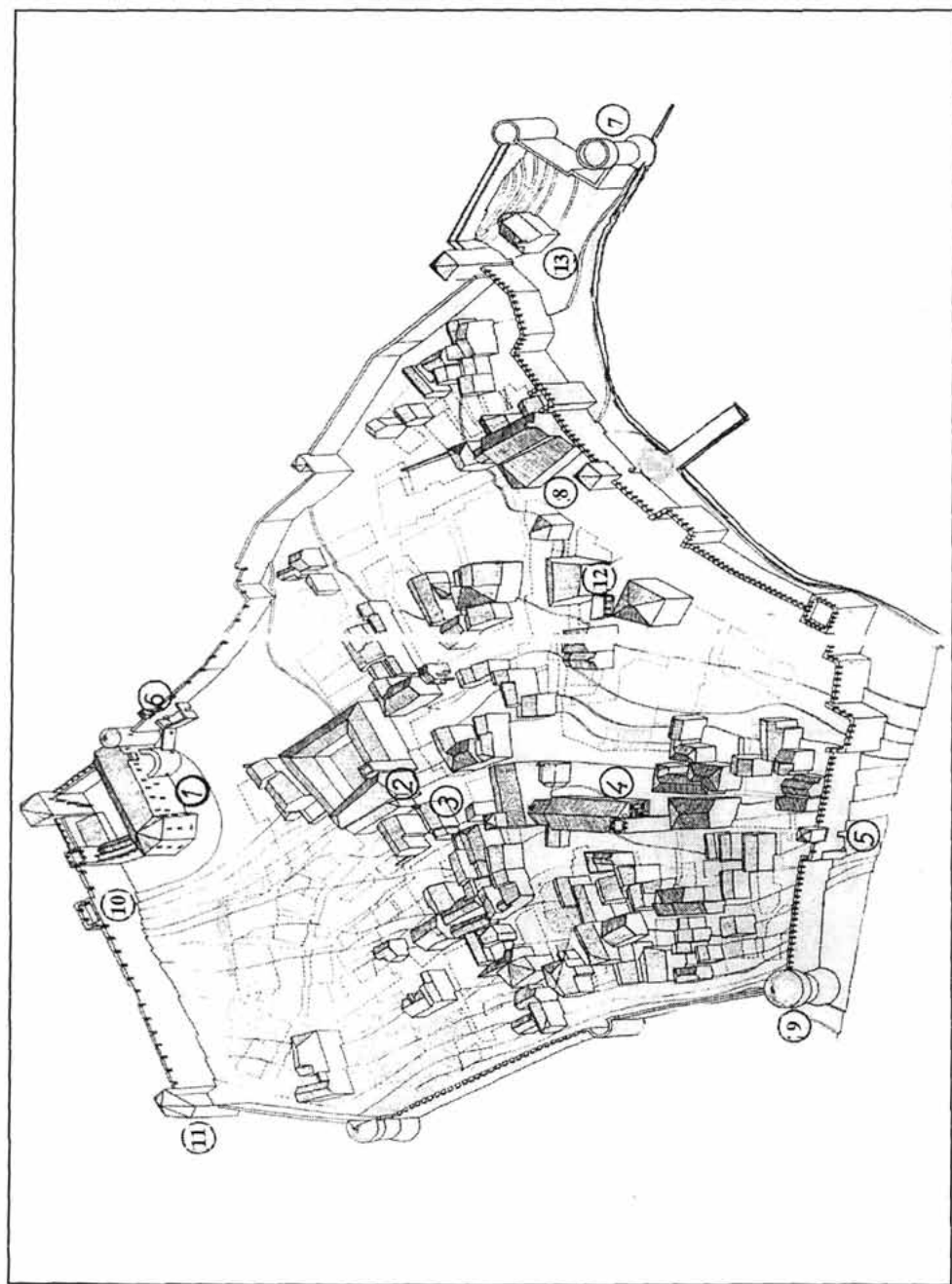
¹⁸ U ogradnom zidu staroga groblja Cimiter nalazi se određeni broj "antičkih" uglavnom mramornih spolija, ostatci stupova i arhitekture s neke monumentalne građevine moguće prvobitno rimskih poganskih, a zatim kršćanskih svetišta, koji se nalaze pod zemljom.

- iskop temelja za izgradnju desne i lijeve pomoćne lađe katedrale;
- rušenje staroga tornja i izgradnju novoga – današnjega, 1900.;
- uređenje gradske kanalizacije, vodovoda, postave elektrokablova i popločenja. Ovdje se može dodati i izgradnja mnogih stambenih zgrada s podrumima u okružju Cimitera i katedrale.

Godine 1497. u vrijeme biskupa Andrije od Mutine s lijeve strane svetišta izgrađena je nova sakristija (Plan II.).¹⁹ Pretpostavlja se da se zbog tih radnji, ali i za potrebe liturgije porušila starija polukružna apsida (pretpostavka M. Viličić). Tada je došlo do izgradnje nove apsida kvadratne osnove u pravcu istoka do stare biskupije. Ovdje se mora spomenuti da su tada (1497.) zazidana jedna mala starija vrata koja su vodila iz svetišta desno u sakristiju i biskupiju, što se registriralo pri zadnjem uređenju svetišta oko 1985. Kada se probio otvor za nova vrata s lijeve strane svetišta, izašlo se na jedan javni prostor – dio ulice koja je tuda prolazila stoljećima. Promatrajući starije planove Senja (Plan I.), opaža se da od Malih ili Biskupovih vrata ravno vodi jedna od važnijih senjskih ulica koja prolazi preko današnjeg Trga M. Ožegovića, uz kuću Živković, sa sjeverne strane staroga tornja i katedrale, uz svetište sve do izlaza na Ulicu P. Vitezovića (kuća, mesnica M. Tomljanovića).²⁰ Za sada ne bismo dalje tumačili pravac pružanja ove na žalost bezimene stare ulice. Kada sagledamo čitavu situaciju, uočavamo da se nasuprot izlazu – novim vratima, nalazila jedna druga zgrada za koju pretpostavljam da je ostatak jedne srednjovjekovne crkvice kojoj na žalost ne znamo titulara i vrijeme izgradnje. Za novu sakristiju (Plan II.) s lijeve i desne strane ulice podignuti su novi bočni zidovi te je tako dobiven nov koristan prostor. Sada je obližnja zgrada – crkva izgubila prvobitni značaj, odnosno pristup do nje je zatvoren. Ova crkva je uz novu sakristiju dobila novu namjenu, i to kao crkveno spremište, ali još korisnije kao arhiv

¹⁹ U svezi s izgradnjom katedrale i posebno sakristije (I.) vidi M. VILIČIĆ, 1971, 98.

²⁰ Na gruntovnom planu grada Senja iz 1870. sačuvana je jedna ranosrednjovjekovna urbanistička situacija u odnosu na položaje kuća, trgova i ulica. Ako se plan dobro pogleda, onda se vidi da je nekada (kao i danas) vodila ravna ulica od Malih ili Biskupovih vrata, prolazila preko današnjeg Trga M. Ožegovića, sa sjeverne strane kuće Živković, uz stari toranj, sjevernu lađu (jednobrodne) katedrale, uz njezinu apsidu ravno na Ulicu P. Vitezovića, radnju M. Tomljanovića. Je li stara ulica prolazila dalje, ispod volti na Uskočku ulicu I i II, i dalje, trebalo bi istražiti na terenu. Slični pravac možemo pratiti još uspješnije na donjoj ulici, niže Malih vrata. Ulica je prolazila uz kuću M. Tomljanovića, preko današnjeg dvorišta Starog suda, pa uz kuću Živković, preko Cimitera, stare biskupije na Ul. P. Vitezovića, ispod volte (kuća Brljačić – Stipančić) na Uskočku ulicu I i II i dalje s istočne strane apsida crkve sv. Ivana Krstitelja na Ulicu A. Šenoe i prema Ulici P. Preradovića. Ako bi ulica P. Vitezovića mogla biti *decumanus*, onda se gomja ulica od Malih vrata do Ulice P. Vitezovića mogu prihvatiti kao *cardo*, ali ravna je linija savijena i nepregledna zbog konfiguracije terena. Ipak to zahtijeva temeljitija arhitektonsko-geodetska istraživanja.

Plan I. (lijevo) Idealna rekonstrukcija grada Senja unutar zidina u 16./17. st., iz studije za maketu, autorice dr. Melite Viličić, profesorice Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, 1970. Izbor i lokacije važnijih spomenika i objekata od 1 – 14 (A. Glavičić, 2001):

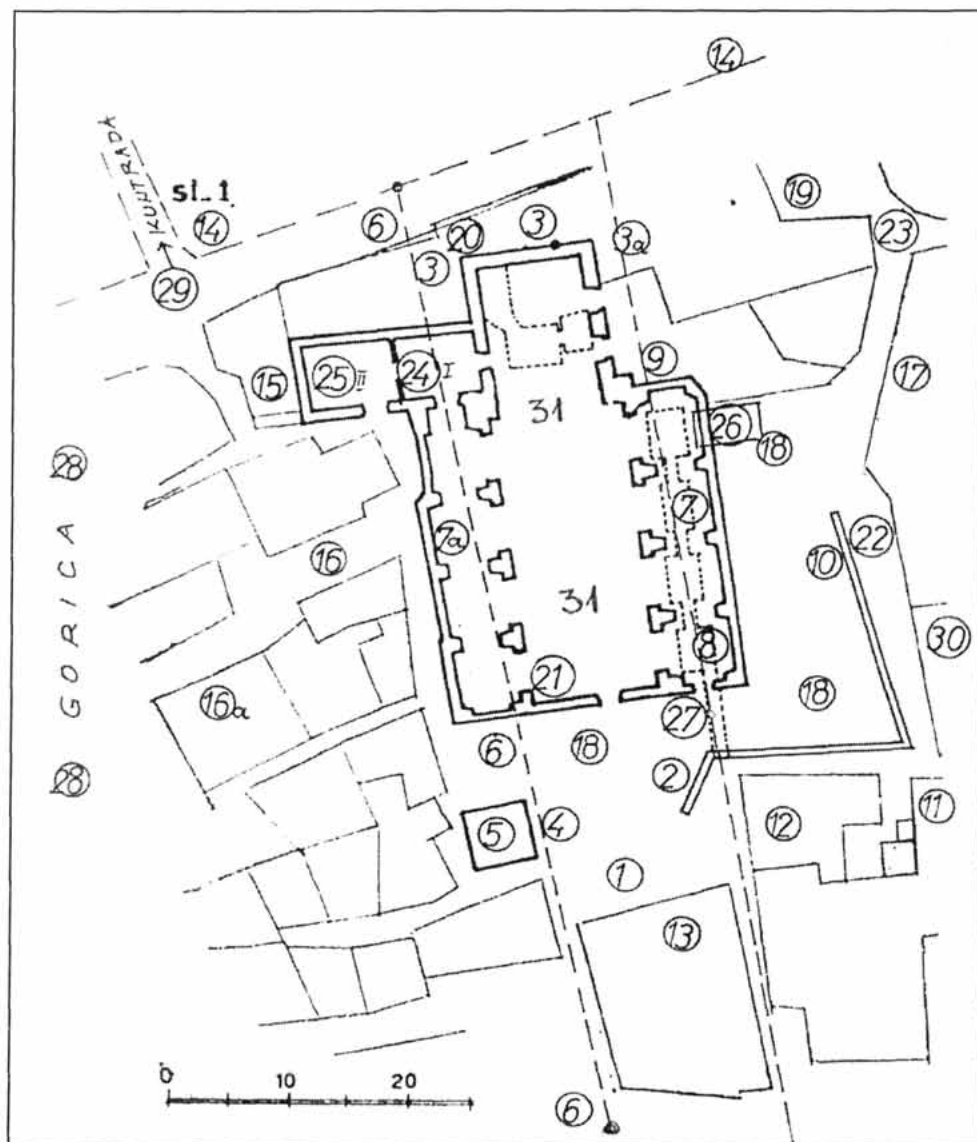
1. Gradski kaštel – Ožegovićanum 13./14. st.; 2. crkva i samostan sv. Franje; 3. crkva sv. Ivana (zgrada "Uskok"), 4. katedrala sv. Marije; 5. stari toranj, sjeverna gradska – Mala vrata, 6. stara Velika vrata, zatvorena 1780.; 7. kula Šabac (Sv. Sabe); 8. crkva sv. Nikole i samostan (srušeni 1870.), 9. Leonova ili Papina kula; 10. nova Velika vrata, završetak ceste Josefine, 1779.; 11. istočna gradska vrata uz Gulden kulu ("Komunalac"), srušena 1898., 12. stara gradska vijenica s lođom 13./14. st., 13. crkva sv. Antuna (poslovnica Autotransa).

biskupije i prostor u kojemu su se prepisivale i pisale i ovjeravale isprave, kao *locus credibilis* koji već od ranije postoji u sastavu biskupije.²¹ Kako bilo da bilo, taj je prostor ostao u posjedu crkve te je doživio neke promjene pri određenim adaptacijama crkve. Sve te spomenute radnje oko uređenja – produženja sakristije te izgradnje lijeve i desne pomoćne lađe katedrale zahitjevale su rekonstrukciju okolnih ulica i nekih privatnih zgrada. Te radnje, osobito s južne strane katedrale, smanjile su površinu gradskoga groblja Cimiter,²² pa su stoga crkvene vlasti, a u svom interesu, pod desnom lađom izgradile kripte, o kojima će biti riječi u sljedećem *Senjskom zborniku*.

²¹ M. VILIČIĆ, 1971, 100. M. BOGOVIĆ, 1994, 21. A. GULIN, 1988, 99 i 104-105. U svojoj raspravi dr. Gulin navodi: "23. listopada 1392. senjski kaptol postaje *locus credibilis*... u sakristiji katedrale razne isprave su njegovi kanonici pečatili." Pod sakristijom ovdje se podrazumijeva ona stara sakristija koja je bila u sastavu biskupije, koja je stajala s desne strane apside. Kada je izgrađena nova sakristija, ona biskupa Mutine 1497., u njoj su se obavljali svi kancelarijski poslovi crkve pa i grada.

²² Na području pretpovijesne i antičke Senje te srednjovjekovnoga Senja utvrđene su nekropole sa spaljivanjem i skeletnim ukopom pokojnika (2. st. pr. Kr. – 6. st. nakon Kr.). To su: 1. na brdu Nehaj (najstarija), 2. s južne strane kule Šabac, 3. čitavo područje vrta Olivieri – bivše Drvno-industrijsko poduzeće, 4. oko zgrade Ferajna – Mala vrata, 5. ispred Vatrogasnog doma i vrta pok. Virga Gržanića, 6. Čopićevo naselje, od Doma zdravlja do kuće Milivoja i Bože Čopića, 7. oko kuća T. Čandrića (Stara cesta) i kuće br. 7. S. S. Kranjčevića, 8. kod današnje Glazbene škole, 9. čitav prostor Cimitera, i oko "Pekare", 10. s južne strane kuće Biondić podno Višala i 11. u Stolačkom naselju – uz kuću M. Margete.

Ovdje je važno reći da do danas na području Senja, i šire Podgorja i zap. Like, nisu pronađeni ostatci neke starohrvatske nekropole iz vremena od poč. 7. do 12. st., koji zasigurno postoje, jer na čitavom području postoji kontinuitet života i naseljenosti. Na području grada Senja utvrđene su manje ili veće srednjovjekovne nekropole ili ukopi unutar crkava, i to na ovim lokacijama: 1. najveća oko katedrale sv. Marije, 2. oko crkve sv. Ivana Krstitelja (zgrada "Uskok"), u crkvama 3. sv. Franje, 4. sv. Duha, 5. sv. Nikole (trg između hotela Nehaj i Banke), 6. na Artu oko crkve sv. Marije od Arta, 7. na prostoru od starine zvanom Sv. Petar, južno od nogomentskog igrališta, 8. moguće na prostoru Doma zdravlja (stare bolnice).

Plan II. Lokacija i tlocrt katedrale sv. Marije u Senju, stanje nakon restauracije 1946. – 1947. izvadak iz studije dr. Melite Viličić, *Senjski zbornik*, 3, 1968, str. 57, Sl. 13. Izvršene radnje rušenja i izgradnje ulica i zgrada u širem okružju katedrale tijekom prošlosti (A. GLAVIČIĆ, 2001): 1. položaj utvrdenoga ranokršćanskog kompleksa (R. STARAC, 1999); 2. ogradni zid groblja Cimiter – nalazi spolija antičke arhitekture; 3. temeljni ostatci

antičkog hrama Velike božice (I. Degmedžić, 1950.); 3a. položaj nalaza kasnoantičke kamene plastike; 4. lokacija staroga tornja iz 1000. (?), srušen 1900.; 5. današnji toranj iz 1900.; 6. pravac pružanja najstarije senjske ulice od Malih vrata, Trga M. Ožegovića, kuće Živković, stari toranj, uz sjeverni zid katedrale i stare biskupije do Ulice P. Vitezovića; 7. desna pomoćna lađa katedrale (poč. 18. st.); i 7a. lijeva pomoćna lađa katedrale; 8. podzemne kripe pod desnom lađom i svetištem katedrale; 9. cisterna uz staro svetište; 10. južni zid Cimitera, ostatci starije arhitekture; 11. podrum zgrade Vukasović (Gradski muzej Senj) ostatci stare arhitekture; 12. prizemlje izgorjele kuće istočno od muzeja, ostatci stare crkve (?); 13. podrum kuće zlatara Živkovića; 14. Ulica P. Vitezovića; 15. mjesto srednjovjekovne kuće, moguće apside crkve Imije Raduč (?); 16. položaj crkve sv. Jurja iz 1540.; 16a) rodna kuća S. S. Kranjčevića; 17. Sakralna baština Senjske biskupije; 18. Trg Cimiter – staro gradsko groblje, 19. stari Mljekarski trg; 20. položaj stare biskupije; 21. ostatci staroga zida katedrale; 22. Ulica između Cimitera i Župnog ureda, pod pločama ostatci stare arhitekture; 23. raskrižje ulica – ostatci stare arhitekture; 24. Stara ulica od Malih vrata do Ulice P. Vitezovića – sada sakristija I; 25. Sakristija II. – crkva Imije Raduč (?), položaj crkve sv. Ane, južno uz katedralu; 27. renesansni portal – desna lađa katedrale; 28. predio grada Gorica; 29. ulica prema Širokoj kuntradi; 30. Župni dvor; 31. glavna lađa katedrale, arheološki neistraženo područje.

Kada se početkom 2001. započelo s radovima na vanjskom uređenju katedrale,²³ na sakristiji je sa sjeverne, istočne i južne strane otučena sekundarna žbuka. Bez obzira na ograničene mogućnosti uvida i istraživanja primijećeno je da je zgrada sakristije (Plan II.) neka stara crkva koja je nekada imala lijepu kamenu fasadu, što se utvrdilo pregledom zidova sjeverne i južne strane zgrade. Kameni kvadri sivoga vapnenca fino su klesani, prosječna im veličina iznosi 30 x 30 cm, složeni su u horizontalne nizove. Te zidne površine tijekom vremena dobrim su dijelom oštećene pri otvaranju – proširenju novih prozorskih otvora na sjevernoj strani zgrade, ali i uklanjanjem pročelnog zida i integracijom sa sakristijom. Do bombardiranja Senja 1943. s istočne strane sakristije (Plan II.) nalazila se neka manja zgrada koja bi mogla biti ostatak starog svetišta (apside) četvrtaste osnove. Pri ranijoj sanaciji toga zida sakristije, a posebno ovom prilikom, na toj zidnoj plohi nismo ni mogli primijetiti ostatke staroga zida koji je moguće srušen u bombardiranju 1943. Prostor te male zgrade mogao je biti svetište crkve, u osnovi i izgledu je oblika kakav se prakticira u izgradnji srednjovjekovnih crkava u Senju: Sv. Ivan Krstitelj (zgrada "Uskok"), Sv. Juraj uz katedralu, Sv. Marija Magdalena. Da bismo ovu zamisao potvrdili ili odbacili, prijeko je potrebno da se prostor arheološki istraži. Tezu da se radi o crkvi, potvrđuje njezin visoki bačvasti svod, bez nadogradnje kata, njezino jedva vidljivo spajanje svoda sakristije. Svod ove crkve vjerojatno je izgrađen od opeke

²³ Z. ANDRIĆ, 2001, 15.

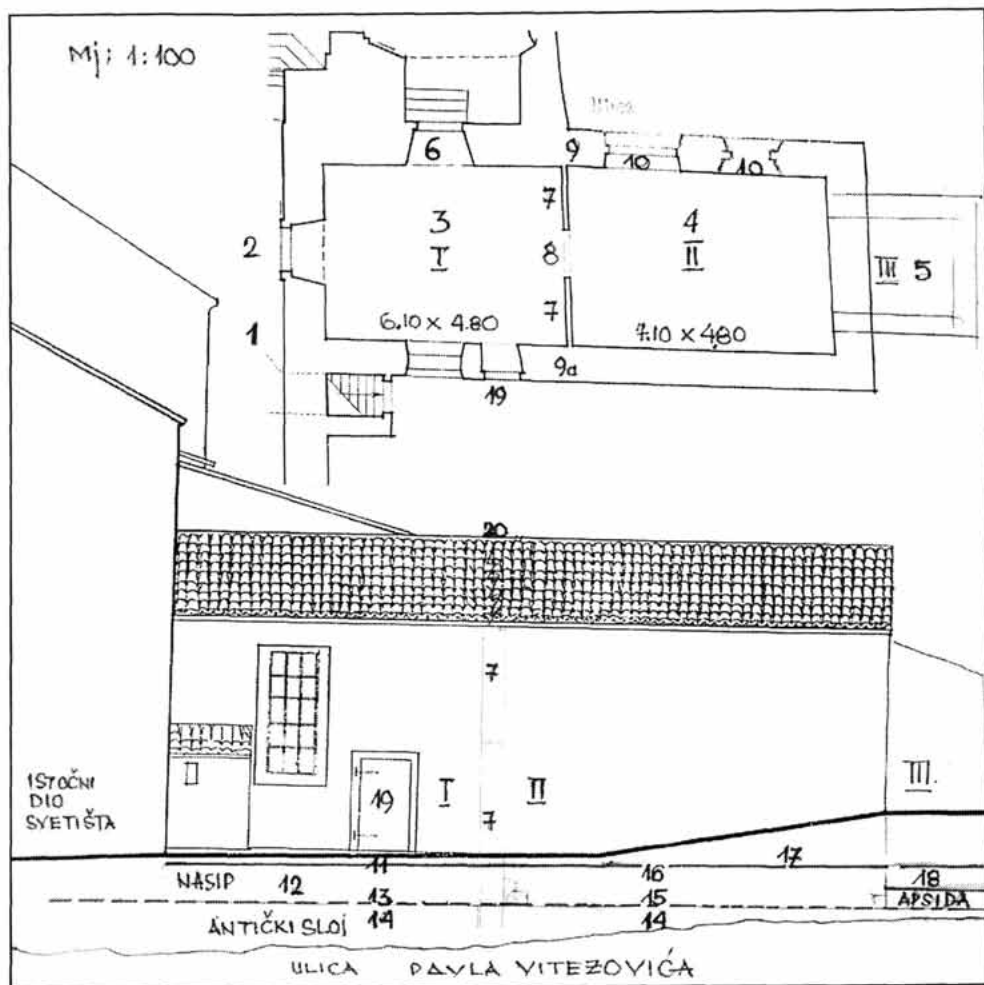

Sl. 4. Natpis Imije Raduč iz 1329. s obiteljskim grbom, sada u zidu pod korom.

strane pomoćne lađe, gdje se i danas nalazi. Iz natpisa saznajemo da je Imija kći Filipa Raduča, podknežina senjskoga, da je 1329. izgradila neku crkvu o svom trošku. Na natpisu se ne spominje kojemu je svecu crkva bila posvećena, što nam danas otežava njezinu ubicaciju. U svakom slučaju pronađena crkva (sakristija II) sagrađena je negdje početkom 14. st., ako ne i ranije. S obzirom na Imiju (ženu) pretpostavljam da je crkva bila posvećena nekoj svetici!? Iz toga vremena u Senju unutar zidina spominju se, ali još nisu locirane sljedeće crkve: sv. Inocencija, sv. Jurja (starija?), koju su dobili templari 1184., ova Imijina, i jedna

ili sedre, počiva na debelim bočnim zidovima gotovo 1 m debljine, kako je to uobičajeno u drugim crkava toga vremena. Prema unutarnjim izmjerama dužina crkve iznosi 7 – 7,5 m dužine i 4,80 m širine, a apside otprilike 3 x 3 m. Visina crkve u sredini od poda do središta luka iznosi 5 – 6 m, što je teško odrediti s obzirom na to da je čitav prostor u odnosu na ulicu do danas nasipan, povišen do oko 1 metar visine. Na zidu sa sjeverne strane sakristije stoje dva velika i široka prozora čiji su otvori zaštićeni kovanim rešetkama, radi sigurnosti crkvenog inventara i arhivske građe koja se ovdje čuvala. Ti široki prozori s lučnim zasvođenjem vjerojatno su zamijenili one starije uske i visoke. Tezu da se ovdje radi o crkvi već spomenute Imije, učvršćuje kameni natpis s grbom Imije Raduč iz 1329., navodno pronađen pri obnovi katedrale i raščišćavanju okolnih ruševina. Tada je natpis²⁴ uzidan pod korom s desne

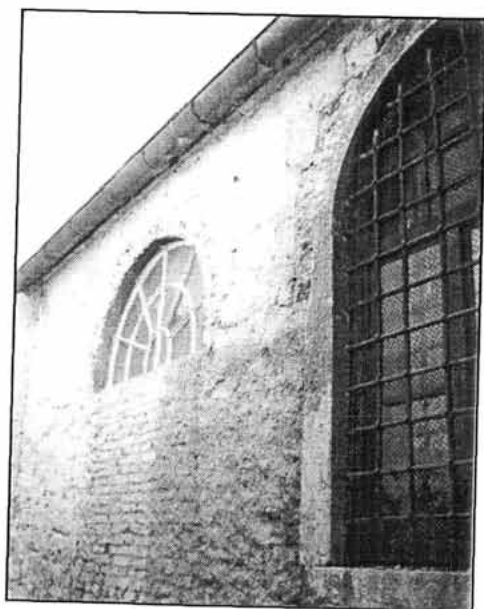
²⁴ Pri obnovi katedrale 1948. pristupilo se raščišćavanju ruševina i tada je pronađena do tada nepoznata ploča s natpisom koja je kao spomenik tada ugrađena u crkvi pod korom. Prve vijesti o nalazu i ugradbi u katedrali donosi Vuk KRAJAČ, 1956, 146-147. Krajač donosi prijepis latinskog natpisa i njegov prijevod. Na žalost, Krajač ne navodi podatke gdje je ploča nađena pa nam ne preostaje nego nagađati o crkvi u kojoj je stajala od 1339. Mislim da bi crkva navedene Imije bila sakristija II. ili pak crkva sv. Ane.

Tlocrt i presjek sakristije katedrale sv. Marije u Senju prema studiji dr. Melite Viličić, *Rad JAZU*, knj. 360, 1971. Dodatak arhitektonski snimci 29. i 22. Omjer 1:100 (1963.): 1. Svetište katedrale; 2. Vrata sakristije Mutine iz 1497.; 3. Sakristija I (Mutine, stara ulica); 4. Sakristija II proširena od biskupa Bedekovića, crkva Imije Raduč (?); 5. Apsida bivše crkve Imije Raduč (?); 6. Pomoćna vrata sakristije, za lijevu lađu; 7. Pregrada između sakristije I i II – moguće pročelje Imijine crkve; 8. Vrata moguće Imijine crkve; 9. i 9a. bočni zidovi crkve, sada sakristija II; 10. Novi široki prozori; 11. Prvotni nivo poda sakristije I; 12. Nasip u sakristiji I.; 13. Nivo stare ulice Mala vrata – P. Vitezovića; 14. Antički sloj hrama Velike božice; 15. Pod zamišljene Imijine crkve; 16. Nasuti sloj produžene sakristije II, 17. Današnji pod sakristije II. (parket); 18. Zamišljeni pod apsida Imijine crkve; 19. Pomoćna vrata iz sakristije na Ul. P. Vitezovića, 20. Moguća linija spajanja krovova sakristije I i II.

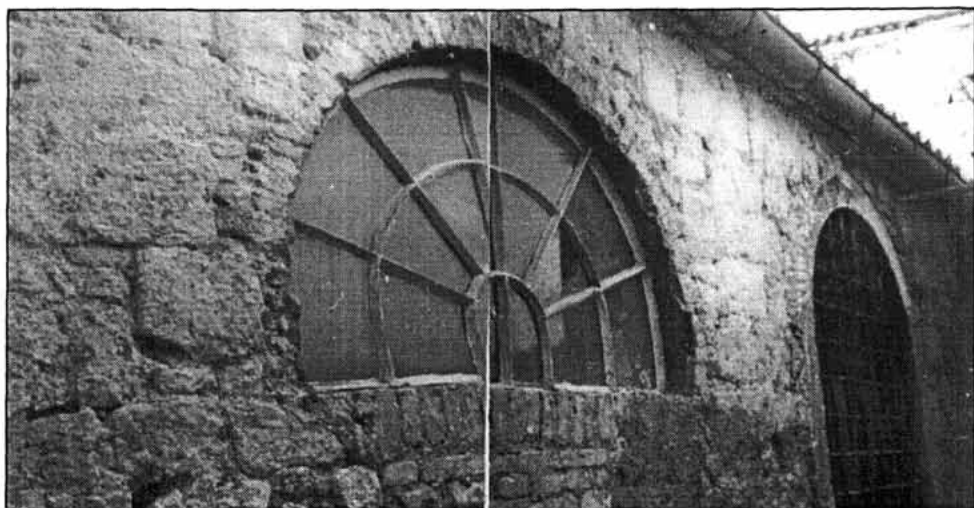
Sl. 5. Profilirani nadvratnik ulaznih vrata u sakristiju koju je uredio senjski biskup Andrija od Mutine, 1497.

Sl. 6. Lijeva strana zida ranosrednjovjekovne romaničko-gotičke crkve danas u sastavu sakristije, snimka od zapada, A. Glavičić 2001.

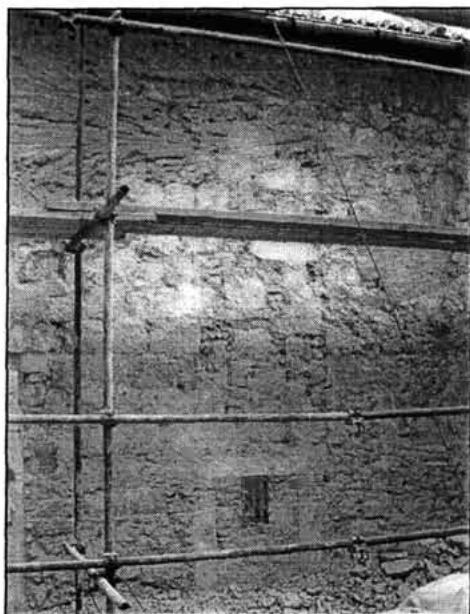
Sl. 7. Lijeva strana zida ranosrednjovjekovne crkve u sastavu sakristije (II) katedrale, snimka od sjevera, A. Glavičić 2001.

Sl. 8. Sjeverni zid sakristije katedrale – vidljivi ostatci kamene fasade i nasilno probijanje otvora za prozore, prije žbukanja 2001.

Sl. 9. Južni zid sakristije (I. i II.) katedrale – vidljivi ostatci kamene fasade bivše Imijine crkve (?), stanje prije žbukanja 2001.

Sl. 10. Srednji dio zida fasade sakristije
– usjeci ostatci vrata i dimnjaka.

vratima i što su u više navrata poharali senjsku okolicu. U biskupovo vrijeme u Senju su učinjene pripreme i 1494. počela je s radom "senjska glagoljska tiskara", u svetištu katedrale izgrađena je nova sakristija koja je početkom 18. st. produžena (Plan II.).

Sagledavajući čitavu situaciju, ostajem do daljnjega u uvjerenju da su pri radovima na obnovi katedrale 2001. godine pronađeni ostatci još jedne stare crkve, koju možemo datirati u vrijeme 13./14. st. i smatrati da je to ona crkva koju je sagradila Imija Raduč 1329., ili Tumpa Vuković (Crkva sv. Marije iz 1339).²⁵

²⁵ Prema navodima S. Pavičića, 1968, 324 i L. Margetića, 1987, 30, obitelj Raduč je plemenita roda i negdje krajem 12. st. možda je doselila u Senj iz Like. Kroz generacije su članovi obitelji Raduč obnašali visoke dužnosti u upravi grada Senja te se uspješno bavili trgovinom. Kao kći gradskog podknežina Imija je imala sve mogućnosti da o svom trošku izgradi spomenutu crkvu. U to isto vrijeme 1339. o svome trošku izgradio je ugledni doseljenik iz Gacke, Tumpa Vuković, jednu drugu crkvu posvećenu sv. Mariji, koja kao da se nalazila blizu franjevačke crkve. Ovaj navod u blizini "franjevačke" predstavlja zagonetku, jer u to vrijeme franjevci imaju crkvu i samostan izvan zidina s istočne strane grada. To ne znači da franjevci nisu imali neke svoje zgrade pa i crkvu unutar zidina, što bi trebalo dokazati. Nešto prije 1330. izvan zidina prema Novome pokraj mora izgrađena je crkva sv. Martina. Iz toga vremena mogla bi biti crkva sv. Jeronima (Rumina) pokraj morskih vrata.

Bez obzira na neke nedorečenosti u radu mislim da sam ispunio svoju muzejsko-konzervatorsku dužnost i obvezu – nasuprot onima koji su te i slične radnje trebali dosljednije pratiti i dokumentirati jer bi po mome mišljenju, rezultati otkrića bili veći i hvalevrijedni.

Literatura

Zdravko ANDRIĆ, Katedrala Uznesenja BDM za Uskrs u novome ruhu, *Svjetionik*, Senj, br. 2, god. II, 2001, 15.

Mile BOGOVIĆ, *Glagoljica u Senju*, Senj, 1994, 5-57.

Ivica DEGMEĐIĆ, Arheološka istraživanja u Senju, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LIII (1950-1951), Split, 1952, 251-262.

Ante GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (I), *Senjski zbornik*, 2, Senj, 1966, 383-420.

Ante GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (II), *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1969, 22-26 te slike 3, 6 i 7.

Miroslav GLAVIČIĆ, Tri rimskodobna natpisa iz Senja, *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996, 19-34.

Ante GULIN, Srednjovjekovni senjski kaptol i njegovi pečatnjaci, Pečat senjskog biskupa Martina, *Senjski zbornik*, 15, Senj, 1988, 91-108.

Vuk KRAJAČ, Konzervatorska i urbanistička problematika Senja, *Vijesti muzealaca i konzervatora NR Hrvatske*, god. V, br. 6, prosinac 1956, 143-181.

Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Nadpisi srednjovječni i novovjeki*, Zagreb, 1891, 235-237.

Lujo MARGETIĆ, Senjski satut iz 1388., *Senjski zbornik*, 12-14, Senj, 1987, 19-100.

Darko NEKIĆ, Senjska biskupija u srednjem vijeku, *Senjski zbornik*, 24, Senj, 1997, 31-48.

Stjepan PAVIČIĆ, Seobe i naselja u Lici, *Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU, knj. 41, 1962, 33.

Stjepan PAVIČIĆ, Senj u svojem naselnom i društvenom razvitku od 10. st. do turskog prodora, *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1969, 324-370.

Ranko STARAC, Rezultati prve faze arheološkog sondiranja na trgu Cimiter u Senju, *Senjski zbornik*, 26, Senj, 1999, 71-88.

Melita VILIČIĆ, Grafička rekonstrukcija katedrale sv. Marije u Senju, *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1967/68, 54-86.

Melita VILIČIĆ, Arhitektonski spomenici Senja, *Rad JAZU*, knj. 360, Zagreb, 1970, 65-130.

DIE ERNEUERUNG DER KATHEDRALE DER SELIGEN MARIA IN SENJ 2001
Die Entdeckung der mittelalterlichen Kirche auf der Stelle der Sakristei

Z u s a m m e n f a s s u n g

In diesem Artikel werden Berichte über die Außenarbeiten bei der Erneuerung der Fassaden und des Dachgebälkes der Senjer Kathedrale der seligen Maria veröffentlicht, die in den Jahren 2000/2001 ausgeführt wurden. Aufgrund seines Einblicks in diese Problematik stellt der Autor des Artikels fest, dass das heutige Gebäude der Sakristei (d.h. der Kathedrale), eigentlich die alte mittelalterliche spätromanistische Kirche darstellt, deren Titulär unbekannt ist. Die Kirche befand sich auf der nördlichen Seite des Sanktuariums, bei der alten Straße. Die Orientation des Gebäudes, Reste der Steinfassaden und die Bogengewölbung beweisen, dass diese Sakristei eine Kirche darstellt. Der Autor konstatiert, dass bei diesen Arbeiten ein entsprechender Dienst des Schutzes und der Inspektion seitens der Verwaltung von der Stadt Senj, der Staatsverwaltung, des Projektors und des Investors ausgeblieben war. Aufgrund seiner Beurteilungen zieht der Autor die Folgerung, dass diese vorausgesetzte Kirche eine Frau mit Namen Imia Raduč im Jahre 1329 bauen ließ. Die in diesem Artikel angegebenen Angaben könnte man mittels entsprechender Forschungen in der Sakristei und ringsum der Kirche beweisen.

THE RENOVATION OF THE BLESSED VIRGIN MARY CATHEDRAL AT SENJ IN 2001
Finds of the Middle-Ages Church in the place of Sacristy

S u m m a r y

The author reports about outward works on the renovation of St. Mary's cathedral facade and roof during 2000 and 2001. Based on his understanding, the nowadays cathedral sacristy was in fact the old, Middle-Ages late Romanesque church of the unknown titular. The church was located on the north side of the cathedral sanctuary along with the old street. The proof for that is the orientation of the church, the ruins of its stone facade and arched ceiling. The author further concludes that during the above mentioned works were not provided reliable art monuments protection and control services either from the city of Senj, the government administration or from the designer and investor. It is supposed that it was the church, which Imija Raduč ordered to be built in 1329. But, in any case it could be definitely proved by due archeological and other researches around, the church and inside the sacristy as well.